Нүрнбергдә Алманиянын әсас мүһарибә чаниләринин мүһакимәси

Декабрын 10-дакы сәһәр ичласыны ачан Трибуналын сәдри лорд Лоуренс демишдир ки, мәһкәмә истинтагы гуртардыгдан сонра мүдафиәчиләрә ялныз бир дәфә мүдафиә нитги сөйләмәйә имкан вериләчәкдир. Бундан сонра Америка иттиһамчысы Олдермен чыхыш эдәрәк һитлерчиләрин ССРИ-на гаршы гәсдини ифша эдән вә сәнәдләрлә сүбут эдилән әсаслы нитг сөйләмишдир. Олдермен «21 нөмрәли сәрәнчам» адлы сәнәддән бир парча охуюр. Бу сәнәд һитлерин әмри шәклиндә язылан «Барбаросс планы»дыр. Мә'лум олдуғу үзрә, һәмин сәнәд 1940-чы ил декабрын 18-дә һитлер тәрәфиндән имзаланмышдыр. Олдермен бу сәнәдин ялныз ашағыдакы параграфларыны охуюр: «Алман силаһлы гүввәләри Инкилтәрәйә гаршы мүһарибәнин ахырынадәк Совет Русиясыны сүр'әтли һәрби әмәлийят нәтичәсиндә әзмәйә һазыр олмалыдыр».

Олдермен айры-айры гошун нөвләринә верилән көстәришләри бурахыб, һәмин сәнәдин башга бир һиссәсини охуюр. Бу һиссәдә дейилир: «Чох вахт тәләб эдилән һазырлыг ишләри һәлә көрүлмәмишсә, индидән көрүлмәйә башланмалы вә 1941-чи ил майын 15-нәдәк гуртармалыдыр. Басгын планынын ашкара чыхмамасы үчүн мүстәсна дәрәчәдә эһтиятлы олмаг лазымдыр». Иттиһамчы бу сәнәдин охунмасыны һитлерин әмриндәки сон параграфла гуртарыр. Бу параграфда дейилир: «Мән баш команданларын һәмин тә'лимата әсасланан бундан сонракы планлары һаггында язылы мә'рузәләрини көзләйирәм. Бүтүн силаһлы гүввә нөвләри тәрәфиндән планы тутулан һазырлыг ишләри һаггында али команданлыг васитәсилә мәнә мә'лумат верилмәлидир».

Олдермен дейир ки, бу сәнәддән айдынчасына көрүнүр ки, бу садәчә план олмайыб тәчавүзкарлыг һаггында бир әмрдир. Бу әмрә уйғун олараг мүхтәлиф гошун нөвләри Совет Иттифагына басгын этмәк һазырлығына башладылар. Бу һалда һүчумун мүмкүн олан гәдәр гәфилдән эдилмәсинә әсас диггәт верилирди.

Иттиһамчы, дәниз гәраркаһынын әмәлийят күндәлийиндән айры-айры парчалары охуяраг көстәрир ки, Алманиянын һәрби-дәниз донанмасы ССРИ-на басгын этмәк үчүн басгын эдилдийи күндән һәлә чох әввәл һазыр иди. Башга гошун нөвләри дә һәмин вәзиййәтдә иди. Иттиһамчы дейир: «ССРИ-на басгын эдилмәси бүтүн мүһарибәләр тарихиндә сөюгганлылыгла вә габагчадан дүшүнүлән мүһарибәләрдән бирдир».

Олдермен, бу басгына әтрафлы һазырлыг апарылдығыны көстәрәрәк 1941-чи ил февралын 3-дә «Барбаросс планы»на даир һитлерин янында кечирилән конфранс һаггындакы һесабаты охуюр. Бу мүшавирәдә һитлердән башга Кейтел, Иодл, ордунун баш команданы, ордунун баш гәраркаһы рәиси, әмәлийят шө'бәсинин рәиси, полковник Шмундт вә ики башга забит дә иштирак эдирди. Мүшавирә ордунун баш гәраркаһы рәисинин мә'рузәсини динләмиш вә мүхтәлиф һәрби планларын еринә етирилмәсилә әлагәдар олараг тәдбирләр гейд этмишди. Бу сәнәддән көрүнүр ки, һитлерчиләр «Барбаросс планы»ндан (ССРИ-на басгын этмәкдән) башга эйни заманда «Атилла планы» илә (Франсанын ишғал эдилмәмиш галыгларыны тутмаг планы илә), «Феликс планы» илә (Чәбәлүттаригин тутулмасы), «Дәниз шири планы» илә (Инкилтәрәйә гаршы мүһарибә) вә «Марица планы» илә (Юнанистана гаршы мүһарибә) мәшғул идиләр. «Марица планы» охундугда һитлер ериндән демишди: «Барбаросс планы» һәята кечириләчәйи заман, бүтүн дүня мат галачаг вә һеч бир сөз дейә билмәйәчәкдир».

Иттиһамчы һитлерчи гәсдчиләрин гаршыя гойдуглары сияси мәгсәдләрдән бәһс эдәрәк дейир ки, һитлерчи гулдур дәстәси, Авропада күчлү сияси амил олан Совет Иттифагыны мәһв этмәк истәйирди; бу исә Авропа халгларынын әсарәт алтына алынмасыны асанлашдырмалы иди.

Беләликлә, Совет Иттифагы торпағына басгын этмәк үчүн бүтүн саһәләрдә әтрафлы һазырлашан һитлерчи гәсдчиләр өз планларынын еринә етирилмәсинә башлаяраг, 1941-чи ил июнун 22-дә өз ордуларыны ССРИ сәрһәддиндән кечирдиләр.

Декабрын 10-дакы ахшам ичласында мүттәһим Калтенбруннер биринчи дәфә олараг мәһкәмәдә иштирак этмишдир. Бундан әввәл хәбәр верилдийи кими о, бейниндә ган ахынтысы әмәлә кәлдийинә көрә мәһкәмә ичласларына кәлмирди. Трибуналын сәдри лорд Лоуренс Калтенбруннерин бүкүн ичласа кәлдийини хәбәр верәрәк билдирмишдир ки, Трибуналын Низамнамәсинә көрә мүттәһим Калтенбруннер өзүнү мүгәссир һесаб эдиб-этмәдийи суалына чаваб вермәлидир. Калтенбруннер чаваб вермишдир ки, о өзүнү мүгәссир һесаб этмир. Калтенбруннер мүттәһимләрин биринчи чәркәсиндә Кейтел илә Розенбергин арасында әйләшир.

Сонра, Трибуналын сәдри американ иттиһам нүмайәндәси Олдерменә сөз верир. О, Алманиянын ССРИ үзәринә басгын этмәсинә даир сүбутлу сәнәдләри көстәрмәйи давам этдирир.

Сонра, Олдермен Алманиянын АБШ-а һүчум этмәсини тәһлил этмәйә башлайыр. Иттиһамчы дейир ки, ох дөвләтләринин тәчавүзкарлыг ниййәти һәлә онларын арасында Коминтерн әлейһинә мүгавилә олдуғу бир заманда, йә'ни 1936-чы ил ноябрын 25-дә башламышдыр. Иттиһамчы сүбут үчүн бу мүгавиләни Трибуналын протоколларына әлавә верир.

Олдермен, Герингин 1938-чи ил июлун 8-дә Алманиянын тәйярә сәнаеи ишчиләри гаршысында сөйләдийи нитгиндән бир ерини мисал кәтирир: «Мәним бу вахта гәдәр элә бир тәйярәм йохдур ки, бу тәйярә 5 тон ағырлыгда бомба илә бирликдә Нью-Йорка гәдәр учсун вә кери гайытсын. Әкәр мәним белә бир бомбардманчы тәйярәм олсайды, мән өзүмү һәддиндән артыг хошбахт һисс эдәрдим. Мән океанын о тәрәфиндәки ловға адамларын дилини бағлая биләрдим».

Декабрын 11-дә сәһәр ичласы башландыгда иттиһам нүмайәндәси билдирмишдир ки, иттиһамчылар бир сүбут сәнәди олараг һитлерчи шәкилчәкәнләр тәрәфиндән һазырланмыш тарихи кино шәкилләрини көстәрмәк истәйирләр.

Тарихи кино шәкли мүттәһим Розенберги көстәрмәклә башлайыр. О, һитлер партиясынын 1921—1929-чу илләрдә илк аддымларындан вә фәалиййәтиндән данышыр.

Сонракы шәкилләр һитлерчиләрин һакимиййәт башына кәлдикдән сонра онларын ағалығыны, Бавария вә Берлиндә рейхстаг сечкиләрини, һәмкарлар иттифагы эвинин вә башга сияси партияларын биналары янында пулемйотларла силаһланмыш дәстәләрин дурдуғуну көстәрир.

Кино шәклинин икинчи һиссәсиндә һитлерчиләр тәрәфиндән тәшкил эдилмиш талан көстәрилир. Онлар «Ари иргиндән олмаян язычыларын» китабларыны яндырыр вә бөйүк тонгаллар әтрафында рәгс эдирләр. Геббелс нитг сөйләйәрәк кәнчләри, һитлерчиләр тәрәфиндән ирәли сүрүлмүш мәгсәдә чатмагда һеч бир шейдән чәкинмәмәйә чағырыр. Даһа сонра кәнчләрин нечә силаһландырылдығы, онларын мүһарибәйә нечә һазырлашдырылдығы, онларда инсана гаршы кин вә нифрәтин нечә тәрбийә эдилдийи көстәрилир.

Кино шәклинин ахырынчы һиссәси 1941-чи ил июнун 22-дә һитлерчи чаниләрин Совет Иттифагы үзәринә басгын этмәсини көстәрир.

Кино шәклинин көстәрилмәси гуртардыгдан сонра инкилис иттиһам нүмайәндәси һәмин кино шәклини мүттәһимләрин ишинә әлавә этмәйи хаһиш эдир.

Чичәкләнән Азәрбайчан

АТА-АНАЛАР ҮЧҮН АХШАМ ДАРҮЛФҮНУНЛАРЫ

Ушагларын мәктәбдән кәнар тәрбийәсилә даһа чидди мәшғул олмаг мәгсәдилә Ворошилов район маариф шө'бәси (мүдир Ахундова йолдашдыр) ата-аналар үчүн ахшам дарүлфүнунлары тәшкил этмәкдәдир. Һәләлик районун 6, 132 вә 134 нөмрәли орта мәктәбләриндә 3 белә дарүлфүнун тәшкил олунмушдур. Дарүлфүнунда дәрсләр ноябрын 25-дән башламыш вә бурая 120 нәфәрәдәк ата-ана чәлб эдилмишдир. Дарүлфүнунларда мәшғәлә кечмәк районун ән яхшы мүәллимләринә тапшырылмышдыр.

132 нөмрәли там орта мәктәбдә тәшкил олунмуш ахшам дарүлфүнунунда мәшғәләләр даһа мараглы кечир. Педагожи элмләри намизәди Мурадханлы йолдашын «Аилә вә мәктәб» мөвзуунда охудуғу мүһазирә ата-аналарын чох хошуна кәлмишдир, Професор Камаровски, филоложи элмләри намизәди Архарова вә башга йолдашлар да ата-аналар үчүн бир нечә мараглы мүһазирә охумушлар.

Үмумбакы ярышларына һазырлашырлар

Пионер вә мәктәблиләрин гыш тә'тили күнләриндә Үмумбакы бәдән тәрбийәси ярышлары кечириләчәкдир. Һазырда Бакы мәктәблиләри бу ярыша чидди һазырлашмагдадырлар. Ворошилов районундакы 6 нөмрәли там орта мәктәбдә ярышлара хүсусилә яхшы һазырлыг көрүлүр. Йүнкүл атлйотика, волейбол, футбол, дама, шаһмат вә башга дәрнәкләрдә иштирак эдән 230 пионер вә мәктәбли мәшғәләләрә мүнтәзәм олараг кәлир вә бош вахтларыны идман салонунда кечирирләр.

Ени ФЗТ мәктәби

Азәрбайчан Эһтият Әмәк Гүввәләри Идарәси Кагановичнефт трестиндә ени ФЗТ мәктәби ачмышдыр. Мәктәб чилинкәр, дүлкәр, дашйонан, сувагчы, дәмирчи вә саирә пешәләр үзрә мүтәхәссисләр һазырлаячагдыр.

Мәктәбә Азәрбайчанын кәнд районларындан, һәмчинин Бакы шәһәринин районларындан 110 нәфәр ениетмә гәбул олунмушдур. Ени ачылмыш ФЗТ мәктәбиндә дәрсләр башланмышдыр. Иншаат устасы Тағыев, чилинкәр цехинин устасы Ағаев вә башга йолдашлар дәрсләрин мүнтәзәм вә сәмәрәли кечмәсинә чидди фикир верирләр.

Атычылыг ярышы

Ворошилов районунун 6 нөмрәли мәктәбиндә һәрби-бәдән тәрбийәси мүәллими Юрфелд йолдашын рәһбәрлийи илә мәктәблиләрин атычылыг ярышы кечирилмишдир. Ярышда мәктәбин 15 командасы вә фәрди атычылар иштирак этмишләр.

7-чи синфин командасы ярышда ән яхшы көстәричиләр әлдә этмишдир. Фәрди ярышларда исә пионер Искәндәров биринчилийи газанмышдыр. О, мүмкүн олан 30 халдан 29-ну йығмышдыр. Искәндәрова газандығы бу мүвәффәгиййәт үчүн Фәхри фәрман верилмишдир.

Шәкилдә: Ағдаш мусиги мәктәбинин мүәллими әмәкдар инчәсәнәт хадими Әһмәд Ағдамски йолдаш өз тәләбәләри илә мәшғәлә кечир.

Фото—Аветисовундур.

Әдәбийят вә инчәсәнәт усталары нә һазырлайырлар

КӘНЧ НӘСЛ ҮЧҮН

Бу яхынларда мән «Марал» адлы бир китаб һазырлайыб чапа вермишәм. Бу китабда ушаглар үчүн язылмыш бир сыра шеирләр, поэма вә нағыллар топланмышдыр. Бундан башга кичик яшлы ушаглар үчүн «Мейвәләрин бәһси» адлы бир әсәри дә языб гуртармышам. Бу ики китаб яхын күнләрдә чапдан чыхачагдыр.

Кәнчләримизин бөйүк вәтән мүһарибәси чәбһәләриндә көстәрдикләри гәһрәманлығы сәһнәмиздә әкс этдирмәк мәгсәдилә «Зәфәр» адлы мәнзум бир драма языб гуртармышам. Бу әсәр М. Горки адына кәнч тамашачылар театрында тамаша гоюлачагдыр.

Һазырда кәнч бир бәстәкарын һәятындан алынмыш мәвзум п'еса үзәриндә ишләмәкдәйәм. Бу п'есаны 1946-чы илин әввәлләриндә гуртарыб кәнч тамашачылар театрынын ярадычы һей'әти үчүн охуячагам. П'еса кәнчләримизин сәнәтә олан севкисини әкс этдирәчәкдир.

МИР МЕҺДИ СЕЙИДЗАДӘ.

Инкилтәрә нүмайәндәләр палатасында

Чөрчиллин чыхышы

ЛОНДОН, 6 декабр (СИТА). Индики һөкумәтә э'тимад көстәрмәмәк тәклифинин гәбул эдилмәси ләһинә нүмайәндәләр палатасында мүзакирәләр заманы чыхыш эдән Уинстон Чөрчилл демишдир: «Галибиййәтимизин сабаһы күнү ағылсызлыг вә ағылсызлыгдан даһа пис бир шей нәтичәсиндә, мүһарибә заманы газандығымыз йүксәк вәзиййәтин итирилмәсинә йол верилмәмәсини өзүмә борч билдийим үчүн, сияси һәятда ялныз буна көрә иштирак этмәйи давам этдирирәм».

Чөрчилл демишдир ки, һөкумәт чох тәәссүф ки, Инкилтәрәдә олан мүнагишәләри биләрәкдән кәскинләшдирмәйә сә'й этмиш вә о, һөкумәти, партия вә дәстәләрин мәнафеини гәсдән тәһрик этмәкдә тагсырландырмышдыр.

Чөрчилл, һәлә сечкигабағы тәблиғат дөврүндә Инкилтәрәни социалист дөвләтинә чевирмәк ниййәтиндә олмагла лейбористләрә гаршы ирәли сүрдүйү иттиһамы тәкрар этмиш вә лейбористләри кәскин сурәтдә писләмишдир. О, демишдир: «Мән буна дәриндән инанмышам ки, Бөйүк Британияны социалист дөвләтинә чевирмәк тәшәббүсү давам этдириләрсә, өлкәдә сияси мүбаризә, диләнчилик вә тахрибатын олдугча артмасына көмәк эдәчәкдир. Адамыз, өз әһалисинин тәхминән дөрддә үч һиссәсини азугла тәчһиз эдә билмәйәчәкдир. Инкилтәрә башга бөйүк ичмалара нисбәтән белә бир чан чәкишмәдән чыхмаға даһа артыг гадирдир».

Чөрчилл Инкилтәрәни, өз империясыны ада көлләриндәки диракләр үзәриндә гуран Венеция илә, дәнизин габағыны сахламаг үчүн бәндләр чәкән Һолландия илә, һабелә һәяты Нил чайы вә сувармадан асылы олан Мисирлә мүгайисә этмишдир.

Чөрчилл әскәрләрин ордудан бурахылмасы һаггында данышаркән демишдир: «Олдугча бөйүк мигдарда адамлары, һаглары тамамилә вермәклә вә чох бөйүк хәрчләр баһасына онларын ирадәләринә гаршы ордуда сахланмасы мәкәр там ағылсызлыг дейилми, һәм дә бу адамлар һеч бир иш көрмүр, яхуд сүн'и уйдурулмуш ишләр көрүрләр?».

О тәләб этмишдир ки, хүсусилә әскәрләрин силаһлы гүввәләр һей'әтиндән бурахылмасы сүр'әти азалдылмасын вә планда көстәрилдийи кими, илин ахырларынадәк күндә 12 мин нәфәрдән 9 мин нәфәрә ендирилмәсин.

Чөрчилл харичи сиясәтдән гыса данышаркән демишдир: «Бизә дейирләр ки, «Бөйүк Үчлүк» даһа һеч вахт көрүшмәйәчәкдир. Буну мән чох бөйүк тәәссүфлә эшитдим. Бир чох мәсәләләри һазырламалы олан беш харичи ишләр назиринә кәлинчә, көрүнүр ки, онларын иши баш тутмамышдыр. Авропада шәраит олдугча дәһшәтлидир. Һиндистанда бизи кәдәрли вә чәтин мәсәләләр көзләйир».

Эттлинин чыхышы вә мүзакирәләрин гуртармасы

ЛОНДОН, 6 декабр (СИТА). Лейбористләрин алгышлары вә мүхалифәтин чығыр-бағыртысы илә гаршыланан баш назир Эттли чыхыш эдәрәк, лейборист партиясыны дөвләтдә партиялар арасында учурум яратмагда тагсырландыран Чөрчиллә чаваб вермишдир.

Мүһафизәкарлар тәрәфиндән ирәли сүрүлән э'тимад көстәрмәмәк гәтнамәси әтрафындакы мүзакирәләрдә Чөрчиллин нитгиндән сонра чыхыш эдән Эттли өз нитгиндә демишдир: «Мән Чөрчиллин радио илә чыхышыны унутмамышам (Рәйтер ахентлийинин шәһадәти илә, Эттли, Чөрчиллин сечкигабағы нитгини нәзәрдә тутур. Чөрчилл демишди ки, лейбористләр галиб кәләрсә, Инкилтәрәдә гестапо баш верәр). Эйни дәрәчәдә Инкилтәрә халгы да буну унутмамышдыр, мән Чөрчиллин өз партиясы гаршысындакы чыхышыны да мәмнуниййәтлә охудум. Бу чыхыш бүкүн эшитдийимиз нитгин үслубуна нисбәтән тамамилә башга бир үслубда иди. Чөрчилл нитгинин әсас мә'насы бундан ибарәт иди: о, сорушурду ки, нә үчүн биз—социалист мәрамнамәсини һәята кечирмәк үчүн сечиләнләр, мүһафизәкарларын мәрамнамәләрини еринә етирмирик».

Эттли, әскәрләрин ордудан бурахылмасы сүр'әтинин күндә 12 мин нәфәрдән илин ахырларынадәк күндә 9 мин нәфәрә ендириләчәйи һаггында Чөрчиллин иддиасыны рәдд этмишдир.

Эттли малиййә вәзиййәтиндән данышаркән демишдир ки, хәрчләри азалтмаг үчүн чидди ишләр апарылыр. Тәчһизат назирлийинин август, сентябр вә октябр айларындакы хәрчләри 1944-чү илин һәмин дөврүнә нисбәтән 40 фаиз азалмышдыр. Һәрби-дәниз гуручулуғу, башлыча олараг Гәләбә күнү вахтындан э'тибарән бир чох тәхсисатын ләғв эдилмәсинә көрә 700 милйон фунт стерлингдән артыг гәнаәт вериләчәкдир.

Эттлинин дедийинә көрә, Чөрчиллин ирәли сүрдүйү башлыча иттиһам бундан ибарәтдир ки, сәнаеин әсас саһәләри үзәриндә гара миллиләшдирмә байрағы дalғаланыр. Эттли сөзүнә давам эдәрәк демишдир: «Партиямыз, гырх ил вә даһа артыг мүддәт әрзиндә миллиләшдирмә мәрамнамәсинә тәрәфдар олмушдур вә инди мүхалифәт үзвләри белә дүшүнмәлидирләр ки, биз әксәриййәти газандыгдан сонра, әлбәттә миллиләшдирмә мәсәләсини ирәли сүрәчәйик». Эттли һесаб эдир ки, доғрудур э'тимад көстәрмәмәк тәклифи һәгигәтдә һөкумәтә гаршы чеврилмиш, лакин элә тәсәввүр яраныр ки, бу э'тимадсызлыг тәклифи һәр шейдән артыг сечичиләрә э'тимад көстәрилмәмәсидир. Өз сиясәтини еритмәйә һазыр олан һөкумәтин һакимиййәт башына кәлмәси, дәһшәтли бир сарсынты кими көрүндү.

Эттли сөзүнү гуртарараг демишдир ки, һөкумәт сиясәтини өзү давам этдирәчәкдир.

Эттли еринә отурдугда онун тәрәфдарлары ону курултулу алгышламышлар.

Мәсәлә сәсә гоюлдугдан сонра, э'лан эдилмишдир ки, мүхалифәтчиләрин гәтнамәси 197 сәсә гаршы 181 сәслә рәдд эдилмишдир. Либераллар һөкумәтин ләһинә сәс вермишләр. Бу бәянат һөкумәт тәрәфдарларынын курултулу алгышлары илә гаршыланмышдыр. Лакин башга һеч бир нүмайиш олмамышдыр.

ГӘДИМ ЕРЛӘРӘ СИЯҺӘТ

Мави рәнкли бөйүк автобус шоссе йолуну дөндү вә онун һамар сәтһи илә йүксәк яшайыш эвләринин, фабрика биналарынын янындан өтүб, шәһәрин кәнарларына доғру йолланды.

Шәһәр районунун 160 нөмрәли мәктәбинин юхары синифләриндә охуян пионерләр автобусун галын шүшәләриндән эвләрә, заводлара, тарлалара вә кәндләрә тамаша эдирдиләр.

Бу фикир онларда чохдан доғмушду. Абшерон торпағы гәдим бир торпагдыр. Кәнч өлкәшүнаслар бу ярымаданын гәдим тарихи абидәләрилә таныш олмағы гәрара алмышдылар.

Бүкүн онлар мави бухтада, көзәл Бакынын—гара гызыл шәһәринин ерләшдийи чәнуб саһилиндән башламыш, ярымадада ән гәдим заманын ядикары олан Нардаран кәндинин олдуғу шимал саһилинә гәдәр Абшерон ярымадасыны кәзәчәк идиләр. Шәһәрин сон яшайыш мәһәлләләрини завод тикинтиләри әвәз этди. Бачалардан кәсиф думан йүксәлирди. Һава кәскин бензин, мазут вә күкүрт гогусу сачырды. Будур, фабрика мәһәлләләри керидә галды вә шоссе йолунун һәр ики тәрәфиндә тиканлы коллар битмиш екнәсәк дүзәнликләр узанды.

Мави автобус Сабунчу, Маштаға кәндләрини кечиб Нардаран кәндинә кирди.

Шимал күләкләри гурумуш дәнизин нарын гумларыны говараг бурада бөйүк тәпәчикләр әмәлә кәтирмишди. Бир чох гәдим тикинтиләр бу тәпәчикләрин алтында галмышды. Заман кечдикчә гумларын алтында галмыш бу гәдим абидәләр тәдричән үзә чыхмышды вә инди онларын нә заман тикилдикләрини вә һансы дөврә аид олдугларыны мүәййән этмәк оларды.

XII әсрдә ерли хан үчүн тикилмиш гала ушагларын бөйүк марағына сәбәб олду. Даирәви гүлләнин кениш диварында, заман кечдикчә өз рәнкини дәйишиб гаралан, үзәриндә әрәбчә «Сәидин оғлу Мүһәммәд» сөзләри язылмыш бир сал даш һәлә дә галмышды.

Кәнч өлкәшүнаслар бу харабалыгларда чох кәзиб долашдылар. Даирәви гала ики гат даш диварла дөврәйә алынмышды. Бу диварларын юхары һиссәсиндә бир сыра мазгаллар варды. Бу галанын ялныз бир гапысы вар иди ки, о да мөһкәм бағланармыш. Дүшмәнләр һүчум этдикдә кәндин бүтүн әһалиси бу галая топлашармыш.

Ушаглар галанын яхынлығында гәдим гәбристанлыгдан ядикар галмыш бир нечә гәбр дашы көрдүләр. Бу гәбр дашларынын үзәриндә балыг, лампа, габ-гачаг вә башга әшяларын шәкли газылмышды. Ушаглар бу шәкилләрдән дәфн олунан адамын пешәсини мүәййән этдиләр. Пионерләр юхарысы газылмыш гәдим бир дашы тәәччүблә сейр эдирдиләр. Элмләр Академиясы Тарих Институтунун элми әмәкдашы Евгени Александрович Пахомов бу дашын «пир» олдуғуну сөйләмәсәйди бәлкә дә пионерләр онун янындан өтүб кечәчәкдиләр.

Ушаглар ениндән машына миниб кәнддән чыхдылар. Лакин машын 100 метр кетмәмишди ки, дөнкәдә, гәдим бир даш бинанын янында даянды. Бурадан бир аз узагда енә белә бир бина көрүнүрдү. Бу овдан иди. Овдан йолчулар үчүн газылмыш өртүлү даш су һовузлары демәкдир. Ерин үзәриндә дашдан тикилмиш таг көрүнүр вә о, кетдикчә ерә кирир. Овданын гапысындан су һовузуна доғру пилләкан узаныр. Бу кими овданлар гурумадыглары вә онлары гум басмадыглары үчүн бир заманлар чох мүнасиб идиләр. Йолдан кечән тачирләр бу овданларын янында өз дәвә карванларыны сахлар, гызғын вә гуру сәһраларда узун йол кетдикдән сонра бурадан сәрин су ичиб динчәләрдиләр.

Евгени Александрович бунунла әлагәдар олараг пионерләрә икинчи су кәмәринин чәкилмәси һаггында да данышды. Бу су кәмәри бир күндә Бакы шәһәринә милйон ведрәләрлә су верәчәкдир. Овданлары су кәмәри илә мүгайисә этдикдә кечмиш һәятын нә гәдәр узагда галдығыны, техниканын нечә бир сүр'әтлә ирәли аддымладығыны яхшы дәрк этмәк олур.

Машын Нардаран кәндиндән чыхыб Рамана кәндинә кәлди. Бурада ушаглар Рамана дәрәбәйләринә мәнсуб гәсрләрин харабалыгларына узун мүддәт тамаша этдиләр. Бу гәсрләр йүксәк бир тәпәнин үзәриндә тикилмишди. Ушаглар инчә нахышлары, үзәринә мави, яшыл, гырмызы вә башга рәнкләр чәкилмиш кәрпичләри марагла сейр этдиләр. Онлардан бә'зиләринин шәкилләрини чәкдиләр. Ушаглар тәпәнин әтәйиндә харабалыглар ичәрисиндә сахсы габ вә чохлу сиккә тапдылар. Кәнч газынты һәвәскары Имран Мустафаев бөйүк бир коллекция топлады. Онун топладығы сахсы габлардан о заман яшамыш нәггашларын нә гәдәр йүксәк бир мәһарәтә малик олдугларыны мүәййән этмәк олурду. Сахсы габын ич тәрәфиндәки шәкил онун үстүндәки шәкилдән даһа парлаг вә даһа көзәл иди. Бу габын үзәриндә инчә бир ораг шәкли чәкилмишди. Бу да һәмин ердә яшаянларын әкинчилик илә мәшғул олдугларыны көстәрирди. Евгени Александрович бу габын тапылмасына чох севинди вә ону мүтләг музейә вермәйи хаһиш этди.

Ушаглар керийә йола дүшдүкдә артыг күнортая яхын иди. Онлар Сураханыдан кечәркән буруглар мешәсинин ичәрисиндәки даш биналар гаршысында даяндылар. Бу, әтрафына даш һасар чәкилмиш хырда күмбәзли бир отагча иди. Диварын һәр 4 күшәсиндә кичик галалар йүксәлирди. Евгени Александрович бир заман һинд тачирләринин Азәрбайчана атәшпәрәстлик динини кәтирдикләрини нағыл эдиркән ушаглар ону бөйүк бир марагла динләдиләр. О заман инсанлар атәшә тапынараг ону аллаһын веркиси һесаб эдир, ону горуюр вә дуа эдирдиләр. Буна көрә дә тәбии газларын алышыб яндығы ерләрдә хүсуси мә'бәдләр тикилмишди. Бу ерләрә атәшкаһ дейирдиләр. Бу мә'бәдләрдән әлавә гуюлар да вар иди ки, бу гуюлардан адамлар гаты, гонур рәнкли мае яначаг чыхарырдылар. Бу яначағы атәшпәрәстләр мәш'әлләрдә яндырырдылар. Атәшпәрәстләр бу гуюлары горуюр вә ону «нефтан» адландырырлар. Гәдим Иран дилиндә бу сөз «мүгәддәс» демәкдир. Инди рус дилиндә ишләнилән «нефт» сөзүнүн гәдим Иран дилиндән әмәлә кәлдийинә ушаглар чох тәәччүб этдиләр.

Ушаглар о күнү чох шей өйрәнмәләринә севинәрәк даныша-даныша, көрдүкләрини әтрафлы сурәтдә хатырлая-хатырлая керийә гайытдылар. Машын мәктәбин гаршысында даяндыгда артыг ахшам гаралырды.

160-чы мәктәбин пионерләри белә бир кәзинтийә бир нечә ай бундан әввәл чыхмышдылар. О күндән э'тибарән онларда өлкәшүнаслыға, өз республикаларынын кечмишинә бөйүк һәвәс оянмышдыр. Мәктәбә, ушагларын янына кәлдикдә онлар сәни кәзинтиләр заманы дүзәлтдикләри коллекция вә шәкил албомларына бахмаға апарырлар.

Яйда ушаглар Кировабада кетмишдиләр. Бурада бөйүк Азәрбайчан шаири Низами Кәнчәвинин мәгбәрәсинә бахмыш, көзәл Көйкөлүн саһилләрини кәзмишләр. Ушагларын севә-севә дүзәлтдикләри вә яздыглары күндәликләрдән, коллекция вә албомлардан буналарын һамысы һаггында кениш тәсәввүрат алмаг олар. Онлар дейирләр ки, «вәтәни севмәк үчүн ону танымаг лазымдыр». Буна көрә гәдим мә'бәдләрин, сарайларын вә дикәр тарихи биналарын кечмиши илә онлар чох марагланырлар.

Н. ҺҮСЕЙН.

Мәс'ул редактор
Б. А. ҺӘСӘНОВ

ФГ 12198
РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕСИ: Бакы, Гогол күчәси № 9. Телефонлар: катиблик 3-40-03, э'ланлар шө'бәси 3-13-82.
«III Бейнәлмиләл» мәтбәәси, Бакы Ефим-Саратовец күчәси 29.
Сифариш № 2973